

**Əsmət İdris qızı İsmayılxanova**

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin*

*Ümumi pedaqogika kafedrasının dosenti, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru*

*<https://orcid.org/0000-0002-1151-4440>*

*[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(3\).54-58](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).54-58)*

*E-mail: [a.ismayilxanova@gmail.com](mailto:a.ismayilxanova@gmail.com)*

## **TƏLİM PROSESİNDƏ MÜSAHİBƏ, DİSKUSİYA VƏ DEBATLAR VASİTƏSİLƏ ŞAĞİRDŁƏRİN YARADICI FƏALİYYƏTİNİN TƏTBİQİ İMKANLARI**

**Asmat Idris Ismailkhanova**

*associate professor at the department of General pedagogy*

*of Azerbaijan State Pedagogical University*

## **CREATIVE STUDENT PRACTICES THROUGH INTERVIEWS, DISCUSSIONS, AND DEBATES IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

**Асмет Идрис ызы Исмаилханова**

*доцент кафедры Общей педагогики*

*Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,*

*доктор философии по педагогике*

## **ПРИМЕНЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ПОСРЕДСТВОМ ИНТЕРВЬЮ, ДИСКУССИЙ И ДЕБАТОВ**

**Xülasə.** Müəllif məqalədə qeyd edir ki, interaktiv təlim metodlarının tətbiqi təhsil islahatının prinsiplərinə əsaslanan məqsədləri, vəzifələri həyata keçirməyə, fənn müəllimini şagirdlərə istiqamətlənmiş dərs prosesini təşkil etməyə, demokratik psixoloji-sosial mühit yaratmağa və obyektiv qiymətləndirmə sistemini tətbiq etməyə sövq edəcək. Bu cür yanaşmanın müsbət cəhəti real motivasiyanın yaradılması prosesidir. İdrak fəaliyyətinin gedişatında və inkişafında bu yanaşma məktəblinin təfəkküründə mövcud olan ziddiyyətlərin həllinə əsaslanır.

Müəllifin fikrincə? interaktiv metodlardan- diskusiya və debatlardan, müsahibə üsullarından fənlərin tədrisində istifadə edilməlidir. Bu üsulların tətbiqi şagirdlər tərəfindən biliklərin mənimsənilməsinə, yeni-yeni elmi biliklərin “kəşf edilməsi”nə, bu biliklərin əlavələr edilməklə yenidən işlənməsinə, tətbiq edilməsinə, istənilən şəraitdə meydana çıxan problemlərin həllində şagird kollektivi ilə əməkdaşlıq etməyə, daha düzgün, real vasitələr axtarıb tapmağa və öz bacarıqlarını nümayiş etdirməyə münbit şərait yaradır.

**Açar sözlər.** *debat, diskussiya, müsahibə, metod, əqli hücum, interaktiv təlim, kollektivçilik, taymkipper, akvarium, spiker, hakim*

**Abstract.** The author notes that the introduction of interactive teaching methods encourages the realisation of goals and tasks based on the principles of educational reforms. It promotes the organisation of a student-centred learning process, fostering democratic, psychological and social environment, as well as the implementation of an objective assessment system. A positive aspect of this approach is the process of fostering genuine motivation. This method is based on resolving contradictions in students' thinking during the course and development of cognitive activity.

According to the author, interactive methods such as discussions, debates, and interview techniques should be utilised in teaching subjects. The application of these methods creates favourable conditions for students to assimilate knowledge, discover new scientific insights, refine and apply this knowledge with additions, collaborate with peers to solve emerging problems in any situation, seek and find more accurate and practical solutions, and demonstrate their skills.

**Keywords:** *debate, discussion, interview, method, intellectual challenge, interactive learning, collectivism, timekeeper, aquarium technique, speaker, referee*

**Аннотация.** Автор статьи отмечает, что применение интерактивных методов обучения способствует реализации целей и задач, основанных на принципах реформ в сфере образования. Это стимулирует организацию учебного процесса, ориентированного на учащихся, создание демократической психолого-социальной среды и внедрение объективной системы оценивания. Положительным аспектом такого подхода является процесс формирования реальной мотивации. Данный метод основывается на разрешении противоречий, присутствующих в мышлении учащихся, в ходе и развитии познавательной деятельности.

По мнению автора, в преподавании предметов следует использовать интерактивные методы, такие как дискуссии, дебаты и техники интервью. Применение этих методов создаёт благоприятные условия для усвоения знаний учащимися, открытия новых научных знаний, их переработки с дополнениями и применения, сотрудничества с коллективом учащихся для решения возникающих проблем в любой ситуации, поиска и нахождения более точных и практических решений, а также демонстрации своих навыков.

**Ключевые слова:** дебаты, дискуссия, интервью, метод, интеллектуальный вызов, интерактивное обучение, коллективизм, тайм-кипер, аквариум, спикер, судья

Innovativ təlim prosesində fənn müəllimi öz işlərini Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununun tələb etdiyi səviyyədə qurmalı, tədris etdiyi fənni müasir tələblərə uyğunlaşdırmalı, şagirdləri ilə fəaliyyətdə olmalı, elmi yenilikləri yaxından izləyərək onlardan bəhrələnməli, dər-sini günün tələbləri səviyyəsində təşkil etməlidir.

Müasir dövrdə təhsilimizdə böyük uğurlar qazanılmaqdadır. Ona görə də hər bir fənn müəllimi yeni texnologiyalardan səmərəli istifadə edərək onları təlimə tətbiq etməyi bacarmalıdır. İnteraktiv (fəal) təlim mexaniki yaddaşa deyil, şagirdlərin fəal dərketmə mövqeyinə və təfəkkürün inkişafına əsaslanır. İnteraktiv (fəal) təlimdə elmi biliklərin müstəqil əldə edilməsi, tədqiqat aparılması, öyrənmə fəallığının artırılmasına təkan verəcək problemlə situasiyaların yaradılması üçün münbit şəraitin qurulması, nəzəri biliklərin yaradıcı şəkildə tətbiq edilməsi və digər şagird yoldaşları ilə əməkdaşlıq etməyi bacarmaq, sərbəstlik və müstəqillik kimi amillər ön planda olur.

İnteraktiv təlim metodlarının tətbiqi Təhsil islahatının prinsiplərinə əsaslanan məqsədləri, vəzifələri həyata keçirməyə, fənn müəllimini şagirdlərə istiqamətlənmiş dərslər prosesini təşkil etməyə, demokratik psixoloji-sosial mühit yaratmağa və obyektiv qiymətləndirmə sistemini tətbiq etməyə sövq edəcək. Bu cür yanaşmanın müsbət cəhəti real motivasiyanın yaradılması prosesidir. İdrak fəaliyyətinin gedişatında və inkişafında bu yanaşma məktəblinin təfəkküründə mövcud olan ziddiyyətlərin həllinə əsaslanır.

İnteraktiv metodlardan- diskussiya və debatlardan, müsahibə üsullarından fənnlərin tədrisində istifadə edilməlidir. Bu üsulların tətbiqi şagirdlər tərəfindən biliklərin mənimsənilməsinə, yeni-yeni elmi biliklərin “kəşf edilməsi”nə,

bu biliklərin əlavələr edilməklə yenidən işlənməsinə, tətbiq edilməsinə, istənilən şəraitdə meydana çıxan problemlərin həllində şagird kollektivi ilə əməkdaşlıq etməyə, daha düzgün, real vasitələr axtararaq tapmağa və öz bacarıqlarını nümayiş etdirməyə münbit şərait yaradır.

**Diskussiya** metodiki üsul olaraq təlim prosesində tədris fəaliyyətinin digər növlərinə də tətbiq edilməkdədir. Diskussiya zamanı əsasən şagirdlər istənilən məsələnin müzakirə edilməsində şəxsi fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə edir, onu əsaslandırır, faktların obyektiv təhlilini öyrənirlər. Prosesin gedişində sinfin bütün şagirdləri qarşıdakı qrupun üzvlərini maraqla dinləyir, onların fikirlərinə hörmətlə yanaşır, danışıqda hər kəs öz növbəsini gözləyir, müsbət vərdişlərə və diskussiya xarakterli mədəniyyətə yiyələnirlər.

Yüksək mədəniyyətin gözlənilməsi diskussiya zamanı çox müsbət əxlaqi xüsusiyyət hesab edilir. Prosesin gedişində şagirdlərin hər hansının haqlı və yaxud haqsız olduğu təqdirdə böyük dözümlü nümayiş etdirmələri diskussiya mədəniyyətinin ən vacib şərtidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, diskussiya mədəniyyəti dərin pozitiv və əxlaqi-normativ məzmunla malikdir. Digər yoldaşlarının fikirlərinə dözümlülük göstərmək, hörmətlə yanaşmaq, dinləmək mədəniyyəti aşılamaq kimi müsbət vərdişlər üçün diskussiya aparmağın yollarını və vasitələrini şagirdlərə öyrətmək mütləqdir. Yüksək səriştəyə malik fənn müəllimi bu vaxt öz şagirdlərinə diskussiya aparmağın yollarının onların özləri tərəfindən təklif edilməsinə imkan yaradırlar.

Belə olduğu təqdirdə şagirdlər çox böyük həvəslə “əqli hücum” metodundan istifadə edərək diskussiyaları təşkil etmək üçün müxtəlif təkliflər irəli sürürlər. Bəs bu təkliflər hansılar ola bilər?

– eyni vaxt ərzində yalnız bir şagird fikir söyləyə bilər;

– qalan şagirdlər yoldaşlarını dinləməlidir;

– şagirdin çıxışına digər yoldaşları tərəfindən müdaxilə edilməməlidir;

– danışanın fikri bitdikdən sonra şagirdin özünə deyil, onun fikrinə tənqidi yanaşılmalıdır;

– diskussiya zamanı verilmiş vaxta əməl edilməlidir;

– fikir söyləyən şagirdi ələ salmaq qeyri-etik hərəkət olduğundan buna yol vermək olmaz;

– yoldaşının danışdıqlarına fikir bildirmək istəyən əl qaldıraraq icazə istəməlidir və s. Diskussiyayı təşkil edən müəllim bu cür etik qaydaları uşaqlara xatırlatmaq üçün onu böyük hərflərlə kağıza yazaraq şagirdlərin gözü qarşısında divardan asır və bütün şagirdlərin bu qaydalara əməl etməsini onlara xatırladır.

Bu qaydaları tədris ilinin sonuna kimi divarda saxlamaq lazımdır ki, hər bir şagird mütəmadi o qaydaları oxusun və onlara riayət etsin. Yeri gəldikcə bu qaydalara düzəlişlər və əlavələr etmək də lazım olur.

Diskussiya təşkil edilərkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

– qoyulmuş məsələ həm aktual, həm də yaddaqalan olmalıdır;

– təriflər düzgün və mülahizələr aydın olmalıdır;

– sanballı dəlillər gətirilməlidir;

– diskussiya başa çatdıqdan sonra ümumiləşdirmələr aparılmalı və şagirdlərə yekun vurmaq bacarığı aşılanmalıdır;

– şagirdlərdə dinləmə mədəniyyəti formalaşdırmaq.

Diskussiya aparılan müddət ərzində düzgün sayılmayan hərəkətlərə yol verilməməlidir. Bu hərəkətlər hansılardır:

– mülahizələrdə təkrara yol verməmək;

– mövzudan kənara çıxmaq;

– anlaşılması çətin müddəalar;

– dəlil çatışmazlığı;

– fikir bildirən şagird yoldaşını günahlandırmaq;

– digər şagirdləri hədələmək və s.

Şagirdlərdə diskussiya qabiliyyətlərini, bacarıqlarını formalaşdıran ən vacib metodlardan biri “akvarium” metodudur ki, bu metodda bütün qrupların eyni fikirdə olmaları elə də əhəmiyyət daşıyır. Əsas məqsəd problem üzrə mü-

zakirə aparmaq və diskussiyanın düzgün təşkilini nümayiş etdirməkdən ibarətdir.

Diskussiya qaydaları əvvəlcədən müəyyən edilir. “Akvarium” metodu iki variantda aparılır. Variant I. Bu zaman uşaqlar iki qrupa ayrılır və birinci qrup dairəvi düzülmüş stullarda əyləşirlər. Birinci qrupa daxil olan şagirdlər müəllimin onlara verdiyi problemi müzakirə edirlər. Digər qrupun şagirdləri isə bir qədər kənarda düzülmüş stullarda oturaraq diskussiyanın gedişatını və burada iştirakçıların hansı qaydalardan istifadə etdiklərini izləyirlər.

Diskussiyaya maksimum 15-20 dəqiqə vaxt ayrılır. Vaxt başa çatdı kimi digər qrupun üzvləri diskussiyanın gedişatına qiymət verirlər. Bu qrup öz yerinə keçərək yerlərini digər qrupun üzvlərinə verirlər və digər qrup kimi bu qrup da onlara verilmiş problemi həll etməyə başlayırlar. Variant II. Birinci qrupa daxil olan iştirakçılar müəllimin onlara verdiyi problem haqqında müzakirələr aparırlar. Hər bir iştirakçı dəqiq dəlillər irəli sürür. Digər qrupun iştirakçıları kənardakı stullarda oturaraq 1-ci qrupun irəli sürdüyü dəlilləri təhlil edirlər. Sonra öz dəlillərini müzakirə edərək hazırlayırlar. Diskussiya 15-20 dəqiqədən sonra sona yetir və qrupun bütün üzvləri yerlərini dəyişirlər. Bu zaman onlar diskussiya apararaq digər qrupun gətirdikləri arqumentləri təkzib edirlər və diskussiya bununla da sona çatır.

**Debatlar.** Diskussiyadan fərqli olaraq debatlar opponentini deyil, üçüncü tərəfin inandırılması prosesini nəzərdə tutur.

Üçüncü tərəfin vəzifəsi isə ondan ibarətdir ki, hər bir tərəfin fikrini dinləsin, sonda öz seçimini etsin. Onların seçimi isə bir şeyə, yəni, “bu tərəfləri inandırdı”-təsdiqinə əsaslanır ki, debatin bütün iştirakçılarının əsas məqsədi gətirdikləri sübutlar və dəlillərin köməyi ilə üçüncü tərəfi öz mövqelərinin doğru olduğuna inandırmadan ibarətdir.

Debatda bir çox tələblər verilir ki, debatda qoyulan mövzular mütləqdir ki, təsdiq formasında olsun və aşağıdakı prinsiplər gözlənilsin:

– debatda müzakirə olunacaq mövzu müasir dövr üçün aktualıq kəsb etməlidir;

– mövzu şagirdlərin diqqətini özünə cəlb edəcək dərəcədə maraqlı olmalıdır;

– qoyulan mövzu az da olsa “münaqişə” yaratmalıdır ki, mövzuya alternativ fikirlər irəli sürülə bilsin;

– qoyulan mövzu nə çox geniş, nə də qısa olmalıdır və mövzu elə qoyulmalıdır ki, heç bir tərəfin üstünlüyü hiss edilməsin;

Debatda daxil edilən təhsil texnologiyaları bunlardır:

- debatda qoyulan mövzunun araşdırılması;
- irəli sürülmüş sübut və dəlillərlə iş;
- verilən anlayışlarla iş;
- debatda qoyulmuş mövzuya aid sualların hazırlanması, yaxud verilən “çarpaz suallar”;
- tərəflərin natiqlik məharəti və nitq mədəniyyətinin səviyyəsi;
- sonda hakimlik, yaxud qərarları kim, necə qəbul etməli.

Debat zamanı çıxış edərkən bütün iştirakçılar “spiker” adlandırılır. Debatda rəqlamentə dəqiq əməl etmək üçün “taym-kipper” iştirak edir.

Spiker komandalar (“A” və “B” mövqeyi) arasında debatlar hakim qarşısında həyata keçirilir.

a – “A” mövqeyini təsdiqedicisi kimi qəbul edərsək, onların spikeri debatın mövzusunu necə ifadə edilibsə eləcə də təsdiq edirlər.

b – “B” mövqeyi təkzibedicisi qismində qəbul edilsə, onun spikeri mütləq şəkildə “A” mövqeyinin gətirdikləri arqumentləri təkzib etməlidir. Bu “B” mövqeyinin vəzifə borcudur və təkzib etdikdən sonra “B” mövqeyi öz dəlillərini və arqumentlərini təklif edirlər.

Proses getdiyi andan “A” mövqeyinin üzvləri öz dəlillərinin dəqiqliyini təsdiq edərkən, “B” mövqeyinin spikerləri onların söylədiyi dəlillərin zəif, hətta inandırıcı olmadığını sübut etməyə çalışacaqlar.

c – Debat zamanı hakimlərin vəzifəsi hər iki tərəfin gətirdiyi arqumentlərin hansının daha inandırıcı olduğunu müəyyən etməkdir. Hər iki mövqenin fikrini dinlədikdən sonra hakim öz seçimini edir və onu əsaslandırır.

Debat keçirildiyi zaman spikerlər izah edilən, sübut edərək nəticə çıxarılan arqumentləri qeyd edib sübut-dəlilləri, arqumentləri, bu arqumentləri təsdiqləyən statistik nəticələri, faktları və mütəxəssislərin rəylərini təqdim edirlər.

“Çarpaz suallar” – debat vaxtı “A” mövqeyinin spikerlərinin verdiyi suallar və “B” mövqeyinin cavablarından ibarət axırıncı prosesdir. Suallara verilən cavabların nəticəsi debat iştirakçılarının mövzunu necə mənimsədiklərini göstərir. Bu vaxt spikerin birinin cavablarının digərinin mövqeyini zəiflətdirdiyi və öz mövqeyini necə qüvvətləndirdiyi də qiymətləndirilir.

**Müsahibə** – irəli sürülmüş mövzu ilə bağlı fakt və hadisələr haqqında şagird kollektivinin məlumatı olması ilə əlaqəli aparılır.

Müsahibə metoduna bir çox tələb verilir:– veriləcək suallar mövzuya uyğun olmalı;– suallara veriləcək cavablar dəqiqliklə qeyd olunmalı;

– soruşulan sualların xüsusiyyətlərinin dəqiq uçuotu aparılmalıdır.

Müsahibədə iştirak edən hər şagirdin yaddaş və rəqəsi olmalıdır və belə sual qoyulur: müsahibə necə aparılmalıdır?

Müsahibə başlamadan bir neçə sual dəqiqləşdirilir. Məsələn, suallar bu məzmununda ola bilər:

– müsahibədə siz nəyi aydınlaşdırmaq istəyirsiniz?

– tərtib etdiyiniz suallar sadə və aydındır mı?

– müsahibəni kiminlə aparacağınızı əvvəlcədən müəyyən et.

– verdiyiniz sualın cavablarına diqqət et, aldığınız cavabları kağızda qeyd et.

– sonda nəticələri təhlil edərək ümumiləşdir.

Tədris prosesində təlim metodlarının tətbiqi fənn müəlliminin daha səmərəli nəticələr əldə etməsinə münbit şərait yaradır və bu prosesin müvəffəqiyyətli gedişinə stimül verir.

Diskussiya, debatlar və müsahibə vasitəsilə şagirdlərin yaradıcılıq fəaliyyəti formalaşır və onlar daha yüksək nəticələr əldə edirlər. Eyni zamanda şagirdlər kollektivçiliyin mənasını anlayır, birgə fəaliyyət zamanı kollektivin necə böyük uğurlar əldə etdiyini dərk edirlər ki, şagirdlərdə kollektiv çalışmaq bacarığı formalaşır.

**Problemə aktuallığı.** Problemə aktuallığı ondan ibarətdir ki, diskussiya, debatlar və müsahibə vasitəsilə şagirdlərin yaradıcılıq fəaliyyəti formalaşır və onlar daha yüksək nəticələr əldə edirlər. Eyni zamanda şagirdlər kollektivçiliyin mənasını anlayır, birgə fəaliyyət zamanı kollektivin necə böyük uğurlar əldə etdiyini dərk edirlər ki, şagirdlərdə kollektiv çalışmaq bacarığı formalaşır.

**Problemə elmi yeniliyi.** Tədris prosesində təlim metodlarının tətbiqi fənn müəlliminin daha səmərəli nəticələr əldə etməsinə münbit şərait yaradır və bu prosesin müvəffəqiyyətli gedişinə stimül verir.

**Problemə praktik əhəmiyyəti.** İnteraktiv təlim metodlarının tətbiqi Təhsil İslahatının prinsiplərinə əsaslanan məqsədləri, vəzifələri həyata keçirməyə, fənn müəllimini şagirdlərə istiqamətlənmiş dərs prosesini təşkil etməyə, demokratik psixoloji-sosial mühit yaratmağa və obyektiv qiymətləndirmə sistemini tətbiq etməyə sövq edəcək.

### **Ədəbiyyat**

1. İsmixanov M.A. Məktəbin idarə edilməsi: Dərs vəsaiti / M.A., İsmixanov, R.Ə. Bəxtiyarova / -Bakı: 2012. - 235 s.
2. Mehrabov A.O. Təhsildə səriştəli yanaşma: mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri // Azərbaycan məktəbi, - Bakı, 2007, № 1, -112 s.
3. Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunda “ Təhsildə innovasiyalar haqqında “ mövzusunda keçirilmiş elmi praktik konfrans, 25 aprel 2014-cü il

**Redaksiyaya daxil olub: 29.04.2025.**